

իւր երեք զաւակներէն, որոնք նրա միակ յոյսերն էին:

Փօթիի մեր թղթակիցը մեզ գըրում է. «Փոթիի հայ մշակները խումբը խնդրեցին ինձ պատուական «Նոր-Կար»-ի միջոցով յայտնել իրենց շնորհակալութիւնը Մուշի ս. կարապետի վանքի միաբան Նստայի վ. Ապահունուն նրա մշակները մասին ունեցած հոգածութեանը և միջնորդական գործիւնները համար, որոնց մէջ ցոյց տալով պանդխտութեան և զաղթականութեան բոլոր ազգակործան փնտաւարութիւնը, արժ. հայրը յորդորում է շուտով վերադառնալ հայրենիք»:

ՍԻՄՏԵՐՈՊՈԼԻՑ — Ձեր պատուական լրագրի վերջին համարներում լուրերի մէջ կարողացանք որ Ռուսիայի հայ դերասան Սարգսիսեանը Բագու քաղաքում ներկայացուցներ է տալիս: Առաջին և երկրորդ ներկայացումը շատ յաջող է անցել և Սարգսիսեանը ստացել է հանդիսականներից առաջին անգամ ֆառաւոր պսակ, իսկ երկրորդին ծաղիկայ չքով փունջ:

Մենք Ռուսիայի հայերս յայտնում ենք, որ Սարգսիսեանը բնաւ Ռուսիայի դերասան չէ՝ այլ «Թիֆլիսի մշտական դրամատիքական խմբից» է. ինչպէս ինքը ասելով ասում էր յայտարարում, ուստի մենք հրաժարուում ենք այդ փառքը ընդունելուց: Եւ հիմա կատարեալ համոզուած ենք, որ կողմ կասի հայերը թէ յառաջագործութեամբ և թէ նուրբ ճաշակի զարգացմամբ աւելի բարձր են Ռուսիայի միւս քաղաքների հայերից: Ղրան ապացոյց այն, որ այդ հուշակաւոր դերասանը թէ մեր Սիմֆերոպոլում և թէ Ղրիմի միւս քաղաքներում բացի սուրբը, չը վրցը ուրիշ բան չկարողացաւ տանել հետը, այն ինչ այժմ Բագուում պսակներ ու փունջեր է ստանում: Ի հարկէ այդ էլ ճաշակից է կախուած:

Երկար չորութիւնից յետոյ ամսոյս 13-ին փոքր ինչ անձնեց, որով ազատեց քաղաքացիներին անտանելի փոշիից և շոգերից:

Այստեղ յաճախակի հրդէհներ են պատահում և այժմ կարգը ձխախտի գործարաններին է:

ԹՈՎՈՒՆԴ-ՂԱՆԱՅԻՑ — Այստեղ անասուն գողանալը բոլորովին ուրիշ ձև է ստացել: Մինչև այժմ գողացած ապրանքները կորչում էին, իսկ այժմ

մորթում են, կաշին քերթում, վերցնում ու միւր թողնում...

Հոկտեմբերի 1-ից «Նոր-Կար»-ին բաժանորդ են գրվում և վճարում են 3ր. 50 կ.:

ՀԱՅ-ԿԱՌՈՒԼԻ ԿԱՄԱՅՆՔԸ *)

Չնայելով հայ կաթ. եկեղեցականներին գովելի ջանքերին, որ իրենց ժողովուրդը անհաղորդ պահում էր եւ զուգահեռ կարգերից — այնուամենայնիւ, եզուկաները շատ անգամ առիթ էին գտնում մտնելու հայ-կաթովի ժողովուրդի շրջանները և անդադար քարոզում էին իրենց մուրը վարդապետութիւնը — ազգային ծէսերի և արարողութեան վերայ **):

Հայ-կաթովի համայնքի կառոււածքի հայր Պօղոս Դանիւլեանը ամեն կերպ աշխատեց պաշտպանել հայ-կաթ. ազգային առանձնանորհալ իրաւունքները, լեզուն, ծէսը, հայ արարողութիւնը, և առհասարակ ազգային նուիրական սովորութիւնները:

Մինչև 1854 թիւը, այսինքն մինչև հ. Պ. Դանիւլեանը մահը, եզուկաները չկարողացան խառնուելու հայ-կաթ. ներքին գործերի մէջ, բայց նրա մահից յետոյ նրանց արգելող չէին ներու, սկսեցին ամեն կերպ աշխատել «մուրեքաներուն կարգի բերելու»... և իրենց նպատակին ծառայեցնելու:

Հ. Դանիւլեանի մահից յետոյ հայ-կաթովիները գործերը շատ տխուր կերպարանք ստացան: Ամեն ոք իւր սրինգն էր փչում: Մի քանի անհուստեւ և անբաւմիտ եկեղեցականների չնորհիւ եզուկաները սկսեցին խառնուել հայ-կաթովիների ներքին գործերի մէջ: Կային այնպիսի եկեղեցա-

*) Տես № 161.

**) Թէ Դանիւլեանի Յրէնները և թէ Յուսիսեան կրօնաւորները, սկզբից անձնօթ էին հայ-եկեղեցու արարողութեանը, Նրանք համոզուած էին, որ հայոց եկեղեցում հոգևոր շարականներ, երգեր կամ չկան, կամ եթէ կան՝ շատ աննշան են: Բայց երբ Ա. Է. քանդակագործը պատերի խորքէն ունկնդրի է լինում («Պատկերային» խորհրդաւոր և պաշտելի «Այսօր» (Անճառ) — ի մեղիդ ինչ, հիւսցած բացառանշուում է. «Այս, և թէ հնար լինէր այս սքանչելի երգը լաւաներէն թարգմանելու, այս երգը ոսկի տաւորով կտպագրէի, և կաթովիներէն մեր բոլոր եկեղեցականներին:

կաններ, որոնք աւելի լաւ էին համարում եզուկաների իրաւասութեան տակ մտնել:

Այդ խառնակութեանը վերջ դնելու և հայ-կաթ. հոգևոր գործերը կարգի դնելու համար, կառավարութիւնը յարմար դատեց հայ-կաթ. թեմը միացնել Տիրատու թեմի հետ և ժամանակաւորապէս ենթարկել լատին եպիսկոպոսի իրաւասութեանը, մինչև հայ-կաթ. եպիսկոպոսի ընտրուիլը:

Այդ օրից անցան շատ տարիներ, Հայ-կաթովիները կորցրին իրենց առաջնորդական հաստատուն ավտուրը և նրա հետ էլ իրենց նուիրական իրաւունքները դառնալով սպասող լատին պատուորի հրահանգներին:

Այս հանգամանքը բնական է, որ պէտք է շատ անբաւականութիւններ առաջ բերէր, որովհետեւ հոգևոր և հովիւ լուր թէին միմեանց, մէկը լատին, միւսը հայ, մէկը իւր հրամանն է առաջ քշում, միւսը իւր իրաւունքը պաշտպանելու ձգտում: Վերջապէս շատ անախորժ անրաւականութիւններ ծագեցին լատին պատուորի և հայ-կաթ. համայնքի մէջ:

Այս անհամաձայնութիւններին և վէճերին վերջ դնելու համար կառավարութիւնը բարեհաճեց հրամայել բոլոր կողմանի հայ-կաթ. համայնքին, որ ազգային ժողով և նոր կարգ սահմանեն, որի մէջ պէտք է որոշուէր ինչպէս լատին եպ. իրաւունքը չափը, նոյնպէս էլ հայ-կաթ. պարտականութիւնները:

Այս հրամանագրին համաձայն, հայ-կաթ. ժողով կազմեցին Ախալցխայում (28-ն յուն. 1876 թ), որին մասնակցում էին չորս բարձրաստիճան վարդապետներ, 64 քահանաներ և 140 ժողովուրդից ընտրուած աշխարհական պատգամաւորներ:

Այս հանդիսաւոր ժողովի մէջ պէտք է կանոնադրուէր հայ-կաթ. ներքին եկեղեցական բարեկարգութեան ծրարները, պէտք է հոգս տարուէր եկեղեցականների և եկեղեցիների վիճակի վերայ:

Միահամուռ ցանկութեամբ ժողովին նախագահ ընտրուեցաւ զեռ. Ա. Վ. Արարատեանը: Զարգելի նախագահը իւր նախագահական ճառով բացեց ժողովը, որի մէջ պարզ և որոշակի կերպով նկարագրեց եկեղեցու դրութիւնը և ժողովի նպատակը, Պարզաբանեց, թէ ինչ նշանակութիւն ունին մեր ազգային նուիրական պաշտածուները և արարողութիւնները, հաս-

կացրեց ժողովին, թէ որքան մեծ նշանակութիւն ունի մեր եկեղեցին և նրա բարեկարգութեան խնդիրը:

Հաջիւ թէ նա աւարտեց իւր ճառը, և ահա մի չար քամի անցաւ ժողովի մէջ... Հակառակութեան դարչնի դըրօշը պարզուեցաւ և շատերը անցան այդ հակառակ կողմը: *)

Բայց բարեբաղդաւոր այդ «չար քամին» ոչինչ չկարողացաւ անել, և ժողովը շարունակում էր իւր նիստերը:

Երկար օրօրուելուց յետոյ ժողովը ընտրեց վարչական «կառավարութիւն»:

Այդ կառավ. բաղկանում էր չորս անդամներից և մէկ նախագահ-անդամից: Այդ օրից Ախալցխայում հաստատուեցաւ «հայ-կաթ. հոգևոր կառավարութիւն»:

Այդ կառավարութիւնը իւր կանոնները համաձայն, պէտքէ հոգ տանէր հայ-կաթ. հոգևոր-եկեղեցական գործերի վերայ, պէտքէ աշխատէր բարեկարգել եկեղեցիները վիճակը, պարտաւոր էր՝ հսկելու եկեղեցական և երեցփոխանների ձեռքում եղած գումարները, մէկ խօքով — «կառավարէր հոգևոր գործերը»:

Կանոնի համաձայն իւրաքանչիւր վիճակաւոր աւագ քահանայ պարտաւոր էր իւրաքանչիւր ամիս զեկուցում տալ նախագահ-անդամին, իսկ վերջինս ամեն տարի թեմ եպիսկոպոսին:

Քահանաները պարտաւոր էին իրենց խնդիրները և գրաւոր պահանջները միայն նախագահ անդամին տալու, չունենալով իրաւունքը առանց նախագահի թեմի եպիսկոպոսին դիմելու:

Շատ լաւ շատ զեկուցիկ կանոն, — Բայց ինչ եղաւ հետեանքը: Հետեանքը պարզ է. Նախագահ — անդամը չհանդուրժելով Ախալցխայում տիրող նեղութիւններին, առեւտրութիւններին — թողեց Նախագահական արհեստի մէջ զինքը Ալեքսանդրապոլի միւս անդամները միալով առանց մի-

թի, սկսեցին ամեն մէկը իւր սրինգը փչել և իւր ուղածի պէս պար դալ... Հոգևոր կառավարութիւնը, որ պէտք է եկեղեցիների և եկեղեցականների

*) Պէտքէ ասել, որ Սարատովի Ն. Եպիսկոպոսը ամեն հնար գործ դրեց խաղաղելու այդ ազգային ժողովը: Բայց չկարողացաւ Եւսոյ նա հրամայեց Թիֆլիսի լատին եկեղեցու Պրեկար Մարմարեան Օրբելիսին, որ երթայ Ախալցխա և մասնակցէ ժողովին, բայց հաղիւ թէ Օրբելիսին հասաւ Միխայիլովի կայարանը, իսկոյն կառավարութիւնից հրաման ըստացաւ, որ յետ կենայ:

Ե.

բարեկարգիչ լինէր, սկսեց բռնաւորել զեր կատարել... Կաշառակեութիւն, գողութիւն և զանազան զարչնի զեղծութիւններ ամենօրեայ սովորութիւններ դարձան այդ «կառավարութեան» մէջ:

Այս պայտէս լինելով, պարզ է, որ այդ հիմնարկութիւնը կատարելապէս կորցրեց իւր նշանակութիւնը և դարձաւ արտաքուստ «հայ-կաթ. հոգ. կառ.»:

Բայց ի ներքուստ «այդ աւաղակաց» յողովուրդը կարեւորութիւն չէր տալիս այդ իւր ընտրած անդամներին և ոչ էլ մտածում էր նրանց փոխելու կամ բարեկարգելու վերայ: Քահանաներն էլ սկսեցին խորշիլ այդ հիմնարկութիւնից և հակառակ իրենց պարտականութեան, ամեն մի չնչին բանի համար դիմում էին Սարատով *):

(Վր շարունակուի)

*) Անցեալ 1885 թ Սարատովի թեմ. եպ. օգնական եպ. Անտոնի Յէրը հրապարակաւ յայտնել էր հայ-կաթ. նորընծայ քահանաներին, թէ «ձեզ աւելորդ է դիմել Ախալցխայի հոգ. կառ., զուրկ կարող էք լինձ դիմել ձեր բոլոր խնդիրներով»:

Ե.

ԹՂԹԱՎՅՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Փ թիւ 21 սեպ. — Մի քանի տարիների առաջուայ կեղտոտ, վատառողջ փոթին այժմ համարեա թէ փոխուած է բոլորովին: Փողոցները լայն, կանոնաւոր և ծածկուած են աւազով, նախկին տախտակէ տներին փոխարինում են զեղեցիկաշէն, եւրոպական ձևի տներ, իսկ կապարչին գետի ափը՝ բարձրացնելով քաղաքը ապահովուած է այն յաճախակի ողողումներով, որով փողոցներն ու փոսերը — հաղար ու մի հիւանդութիւնների բուն էին դառնում: Քաղաքը ունի 2000 տուն բնակիչ, որոնցից 25-ը զանազան կողմերից հաւաքած հայեր են, 35-ը յոյն, 33-ը ռուս, իսկ մնացածը լիւթերէ, մինգրէլ և վրացիներ են:

Հայերը ունին մի փայտաշէն եկեղեցի՝ որ քաղաքային մօտ է, և մի թիւրքական քահանայ, որ ժամանակաւորապէս է նշանակուած... Միայն մօտ օրերս մի նոր քահանայու, ժողովուրդը խնդարով ուղարկուեցաւ, Եւսոյի թեմի և յոյս ունենալ, որ գէթ այսուհետեւ կունենանք մի արժանաւոր քահանայ:

Հայերը ունին և զերեզմանատուն, որ անկարգ գրութեան մէջ է — արձանները կոտորատուած են, մէջը ամեն

տեղ Սառան:

— Ախ... խնդրեմ ինձ հանգիստ թողէք... առանց այդ էլ չգիտեմ ինչ է արած:

— Լա... ես հասկանում եմ... բայց ինչու այդ ոխը հանել մի անգորարարածից:

— Ես ոչ ոքից ոխ չեմ հանում: — Ոչ... հանում եմ: — Ախ... Սառա, լուսն եմ... թող քո անտանելի նկատողութիւնները...

Սառան լուսն: Երեկոսն նոյնպէս լուսն էր: Սեռեակուում լուսն էր միայն Միքայէլի քայլերի ձայնը:

— Ինչ պատահանեցին քեզ, դարձաւ վերջապէս Սառան իւր ամուսնուն:

— Ինչ էիք սպասում... մերժեցին ի հարկէ:

— Բայց ինչի... — Ասում են, որ մենք որոնում ենք լեղուազէտ գործակաւոր, որ իմանայ Ֆրանսերէն, գերմաներէն և ռուսերէն...

Միքայէլը ցածր խոնարհեց իւր գրուելը և ընկաւ մտածութեան մէջ:

Սառան տարաւ: Անիկին, զգուշ պառակայրեց օրօրացում և կանչեց սենեակից Միքայէլին:

Երեւոյն քահանան շտապելով կուէր տալիս շարականների խօսքերը... երբ հասաւ նա այն ահեղ, վճռողական ան առեալ զձեռն Նախիչ-Ն՝ Սառան ցնցուեց...

Միքայէլը ուրախ էր. նա ստէպ ստէպ նայում էր Սառայի երեսին, սեղում էր նրա ձեռք, փսփոսում էր նրա ականջին սիրալի խօսքեր. փաղաքանքներ...

Սառայի և Միքայէլի մայրերը մարգարէանում էին իրենց զաւակների ապագան, նրանք երեւի շատ զոհ էին... Վերջապէս պսակը կատարուեցաւ և երկու երեք վարձած կառքեր տարան իրենց հետ նորահարսին, և անհետացան գիշերային խաւարի մէջ...

Օրիորդ Սառան դարձաւ տիկին Թաւալեանց:

Մասն երրորդ:

XXV

Անցաւ ամբողջ երկու տարի: Գարնան սկիզբն էր, ձմեռը արդէն հեռացել էր երկրից իւր սառն սպիտակ քողը: Միայն տեղ տեղ դեռ մընացել էին հալուող ձիւնի կտորները: փողոցներում անտանելի ցեխ էր, ձիւնը հաղիւ հաղ կարողանում էին քաշել կառքերը, արեգակի ջերմ ճաւաղակները աղեղեցութիւնից հալուող

ձիւնը փոքր առաւակներ ձեռացնելով, արագ թափվում էր Գոն գետը: պարզ և թափանցիկ օդում արդէն զգացվում էր բնութեան վերածնութեան վսեմ գոհուցութիւնը: Ծառերը կանաչել էին և ծածկուել տերեւերով, տեղ տեղ երևում էր նորարարութիւն, թափում արթնում, որի միջից կարծես ամառն էր բարձրացնում էին իրենց զուգները անուշահոտ մանիշակը և գեղեցիկ յասմիկը...

Կէս օր էր: Գոնի ափին կից փողոցներից մէկում գտնվում էր Միքայէլի փոքրիկ երկու լուսամուտներով տունը:

Նա արտաքուստ օչնոյլ չէր զանազանվում չըջապատող միւս տներէից: նա միայն աւելի նոր էր, քան իւր հնացած, արդէն կուացած հարեանները: Նոյնպէս, ինչպէս և միւսները, բաղկացած երկու սենեակներից, նա վերջանում էր մի սրահով, որ նայում էր դէպի բակը: Այդ սրահում, որ ամբան ժամանակ սենեակի պաշտօն էր կատարում, կանգնած էր մի կին: նա կուացել էր և լուսայք էր անում, նրա սեւ կարճ մազերը անկարգ թափուել էին նրա մերկ սպիտակ պարանոցի վերայ: նրա հազուատի թևերը ծալած էին և երևում էին

երկու փոքրիկ մարմարոնեայ ձեռքեր... երևում էր որ այդ ձեռքերը ստուր էին ծանր աշխատութիւնների... քրտինքը կաթ կաթ թափվում էր կնոջ ձեռքերից լուսածրի առանի մէջ... նա ստէպ ստէպ բարձրացնում էր իւր գլուխը և ծանր շունչ քաշում... նա սաստիկ յոգնած էր:

Այդ կինը Սառան էր:

Բայց ամուսնութիւնը երեւի չէր բաղդաւորեցրել նրան, այդ երկու տարուայ միջոցին նա սաստիկ աշխատելու էր: նրա նիհարացած երեսը կորցրել էր իւր թարմութիւնը, առաջուայ առողջ կարմրութիւնը, ժամանակը և կեանքը գրել էին այդ երեսին իրենց անշնչելի գրոշմը, նրա աչքերը այլ ևս չէին փայլում սովորական սուր, ալրող փայլով... ընդհանրապէս, նրանք ներս էին ընկել կոպիտի մէջ և ամբողջ Սառայի երեսին միայն էին մի հիւանդ արտայայտութիւն...

Սառան արդէն աւարտում էր իւր գործը, երբ սենեակից լուսեցաւ երեսայի լայն:

Սառան վազեց ներս: Օրօրացում պառկած էր մի փոքրիկ հիւանդ արարած. դա Սառայի

անդրանիկն էր. ծննդեան օրից մինչև այդ օրը այդ խեղճ միշտ հիւանդ էր: Նա սաստիկ լղրա էր ոսկորները ակներե երևան էին գալիս նրա փոքրիկ դարկացած մարմին տակից: զարմանալի էր թէ ինչպէս այդ համարեա կիսամեռ արարածի կրծքում կարողանում էր բաբախել մի խեղճ, թոյլ սիրտ...

— Ինչ պատահեց քեզ, իմ Անիկ, դարձաւ Սառան իւր երեսային և հանեց նրան օրօրացից:

Երեկոսն շարունակում էր լալ: Սառան իւր օճառոտ ձեռներով ընկնեց փաղաքի նրան, երեսան շարունակ լալիս էր:

Սառան առաւ նրան գիրկը և սկսեց ման ածել անկիւնից անկիւն, բայց ոչինչ չէր օգնում:

Սառան սկսեց կերակրել իւր կուրծքի կաթով: Երեկոսն իր կուրծքի կաթով էր իւր աչքերը, երբ բացուեցաւ բակի դուռը, և ներս մըտաւ Միքայէլը:

Նա բարկացած դէն ձեցեց գլխարկը և արագ արագ սկսեց ման գալ սենեակում: նրա քայլերից զարթեցաւ երեկոսն և սկսեց կրկին լալ:

— Միթէ չեմ կարող մի քիչ կամայ ման գալ, անբաւական ձայնով նկա-

Типографія М. Д. Ротиніанцъ и К^о Гол. пр., д. № 41